Taiteen edistämiskeskuksen lausunto 24.2.2025

SIVISTYSVALIOKUNNAN KUULEMINEN 27.2.2025
KULTTUURIPOLIITTINEN SELONTEKO VNS 8/2024 vp

Eduskunnan tulisi kannanotossaan kulttuuripoliittiseen selontekoon ilmaista parlamentaarinen tahtotila edistää suomalaista kulttuuripolitiikkaa yhdessä ja politiikkajohdonmukaisesti yli hallituskausien. Selonteon on perustuttava laajaan yhteiskunnalliseen ja poliittiseen tahtotilaan, jotta se voi nousta nykyhallituksen politiikasta pitkäjänteiseksi parlamentaariseksi strategiaksi. Sen tavoitteiden ja toimeenpanon on oltava myös linjassa muiden hallinnonalojen kehittämistä ohjaavien politiikkaohjelmien kanssa vaikuttavuuden varmistamiseksi. Tahtotila paneelikeskusteluissa tai papereissa ei kuitenkaan enää riitä, tarvitaan välittömästi konkreettisia mekanismeja kulttuurialan kehittämiseksi.

Taiteen edistämiskeskuksen lausunto keskittyy siihen, millä selonteko onnistuu:

- **tahtotilaan ja**
- **mekanismeihin**

1. MISTÄ YHTEINEN TAHTOTILA?

1.1. Vapaa taide vapaan demokratian tunnusmerkkinä

Tilannekuva:
Elämme demokratioiden ja autoritääristen valtioiden välisen vastakkainasettelun ja sotien, planetaarisen kolmoiskriisin ja syvenevän polarisaation aikaa, jossa eurooppalainen arvoyhteisö näyttää murenevan. Yhdysvallat, Kiina ja Venäjä pyrkivät murentamaan monenkeskistä sääntöpohjaista järjestelmää. Afrikan tulevaisuuden mahti on arvoitus. Autoritaariset valtiot pyrkivät aktiivisesti murentamaan liberaalia demokratiaa, joka rapautuu maailmanlaajuisesti. Kesällä 2024 julkaistun ulko- ja turvallisuuspoliittisen selonteon mukaan ”sotilaalliseen voimankäyttöön tai sillä uhkaamiseen Suomea vastaan on varauduttava.” Turvallisuusympäristö ei ole vain geopolitiikan kysymys, se laajenee kaikille yhteiskunnan sektoreille – etenkin ihmisten mieliin.

Yhteinen tahtotila
Vapaa taide on sivistysvaltion ja arvopohjaisen liberaalin demokratian ytimessä. Taiteen muutosvoiman perusteluissa ei enää voida nojata ainoastaan suomalaisuuden heräämiseen ja Suomen taiteen kultakauteen. Olennaisinta demokratian ja vapauden vahvistamiselle on taiteen ja ilmaisunvapaus, taiteen autonomia ja yhteiskunnan yhteinen tahtotila sen vahvistamiseen. Arvojen ja ideologioiden merkitys kasvaa jatkuvasti ja vapaa taide mahdollistaa yhteisten tavoitteiden löytämisen yli polarisoivienkin teemojen.

Ulko- ja turvallisuuspoliittinen selonteko linjaa Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan pohjautuvan arvopohjaiseen realismiin, jossa toiminnan perustana ovat demokratia, oikeusvaltioperiaate, ihmisoikeudet, tasa-arvo ja yhdenvertaisuus. Kun tähän on parlamentaarisesti sitouduttu, yhteinen poliittinen tahtotila ylihallituskautiseen kulttuuripolitiikkaan löytyy helposti: Suomen, eurooppalaisen arvoyhteisön taidepolitiikka perustuu demokratian ja ilmaisunvapauden eetokselle, jossa vapaa taide – ei välineellisenä arvona vaan ilmaisun vapautena – on tämän arvopohjan ytimessä.

Haluamme turvata taiteen ja ilmaisun vapauden kaikkina aikoina, mahdollistaa rohkeat kokeilut, riskinoton, uusiutumisen ja uudistumisen, mutta toki myös vaalia taiteen kautta kerrottuja tarinoita ja ajankuvia menneestä. Sillä vain näin toimien, voimme ymmärtää tulevaa ja varautua siihen.

Selonteon toimeenpanon on hyvä huomioida selontekoa vahvemmin kulttuurista moninaistunutta ja moninaistuvaa väestöämme. Suomalainen kulttuuri on monimuotoista ja historiallisesti moniäänistä. Suomalainen kulttuuri kasvaa ja vahvistuu, kun kaikkien ääni kuuluu. Vakaan ja hyvinvoivan yhteiskunnan tulee pitää kaikkien osallisuudesta huolta. Tämä ei ole vain ihmisoikeuskysymys, vaan suomalaisen luovuuden ja kansainvälisessä toimintaympäristössä menestymisen kannalta välttämätöntä.

1.2. Vapaa taide osana yhteiskunnan jatkuvuudenhallintaa

Tilannekuva
Yhteiskunnallisen polarisaation ja ääriajattelun kasvun synnyttämät yhteiskunnalliset jakolinjat tarjoavat otollisen maaperän vihamielisten toimijoiden informaatiovaikuttamiselle esimerkiksi sosiaalisen median alustoilla. Mediaympäristön murros vahvistaa kehitystä. Osalle lapsista ja nuorista some-ympäristöistä ja -vaikuttajista on tullut merkittävämpiä ajattelua ohjaavia tekijöitä kuin koulusta tai vanhemmista. Nuorten sosiaalistuminen yhteiskuntaan on muuttumassa niin perustavanlaatuisesti, että se uhkaa yhteiskunnan jatkuvuudenhallintaa. Lisäksi tekoäly ja sosiaalinen media ovat vähentäneet autonomian ja kyvykkyyden kokemusta vahvistaen hallitsemattomuuden tunnetta ja syrjäytymistä. Ulko- ja turvallisuuspoliittisen selonteon mukaan ”Suomeen kohdistuva hybridivaikuttaminen erityisesti Venäjän toimesta on kasvanut merkittävästi. On todennäköistä, ettei uhka lähiaikoina pienene, vaan Suomeen kohdistuvan hybridivaikuttamisen intensiteetti ja keinovalikoima vaihtelevat.”

Yhteinen tahtotila
Kulttuurin ja taiteen alueelta, maailmankatsomuksista ja arvoista, nousevat valitettavasti myös useat yhteiskunnallista kahtiajakoa aiheuttavat ilmiöt. Mikäli sivistysvaltion instituutiot rapautuvat, on suuri vaara, että ne johtavat myös Suomessa kulttuurisotiin ja demokratian kriisiytymiseen. Taide- ja kulttuurilaitokset sekä taiteen vapaa kenttä osallistuvat siihen kriittisen tärkeään arvokeskusteluun, joka ylläpitää sivistysvaltion rakenteita ja auttaa kansalaisia ymmärtämään erilaisiin identiteetteihin ja kulttuureihin liittyviä oikeuksia.

Henkisellä huoltovarmuudella ei viitata ainoastaan yhteisten taide-elämysten yhteiskuntaa liimaavaan voimaan. Sen vahvinta aluetta on taiteen taistelu tilasta ihmisten mielissä. Jos alueet, tilat ja mediat tyhjenevät taiteesta, jokin muu täyttää sen tilan: hyvin usein se on joko nopeiden ärsykkeiden tai informaatiovaikuttamisen kultakaivos.

Taide on yhteiskunnan suorituskyky, jota on vaalittava. Se voi tarjoaa vaihtoehtoisia ajattelumalleja, kannustaa prosessoimaan ja hämmästelemään. Taide antaa mahdollisuuden keskittyä, uppoutua, ymmärtää samalla jotain uutta maailmasta mutta myös itsestä. Taide on tie kriittiseen ajatteluun siten, että kokija itse muuttuu toimijaksi Ennen kaikkea se on vastakohta nopeille ärsykkeille ja hallitsemattomuuden tunteelle. Vahvistamalla taidetta turvaamme yhteiskunnan jatkuvuudenhallintaa. Vapaan ja toimivan demokratian tulevaisuuden kannalta lasten ja nuorten osallisuus taiteessa ja kulttuurissa on keskeistä.

Taiteen ja medialukutaidon liitto on vahvin puolustusrintama informaatiovaikuttamista vastaan. Näin taide voi kuroa myös umpeen yhteiskunnallisen osallistumisen ja osallisuuden kasvavia kuiluja.

2. MEKANISMIT

2.1. Priorisoinnit ja valinnat: taide keskiöön

Kulttuuripoliittisten asiakirjojen haasteena on, että niihin halutaan mukaan kaikki mahdolliset asiat, jotka katsotaan kuuluvan kulttuuripolitiikkaan ja jotka ovat ajankohtaisia. (Vertauksena esimerkiksi heinäkuussa 2024 julkaistu ulko- ja turvallisuuspoliittinen selonteko, jossa on kuusi tavoitetta ja toimenpidettä) Jotta selonteko olisi aidosti toimeenpantavissa, tarvitaan priorisointeja sekä keskittymistä keskeisimpiin linjauksiin.

Kulttuurin laaja määritelmä kulttuuripoliittisessa selonteossa on ymmärrettävä, mutta sen sisällä on uskallettava priorisoida myös taiteeseen liittyviä toimenpiteitä. Taiteeseen liittyy taito ja uusiutuminen, inhimillisen toimeliaisuuden ja kriittisen ajattelun herättelijää, mutta myös vapaata ääntä ja mellastusta. Kulttuurin ohella myös taide on jokaisenoikeus. Meidän on löydettävä keino puhua taiteesta niin, että se näyttää jokaisen silmissä hänen vapaudeltaan.

Lisäksi on pidettävä huolta taiteen korkean laadun ja taiteellisen kunnianhimon ylläpitämisestä. Meidän on tunnistettava ammattimaisuus ja korkea laatu. Kansainvälisen toimintaympäristön tulee olla kulttuuripolitiikan kehittämisen keskiössä.

2.2. Rohkea rakenteellinen uudelleenajattelu

> *Globaalissa murroksessa ei ole tilapäisistä häiriöstä, odottelusta vanhaan normaalin paluuseen. Olemme epäjatkuvuuskohdassa, jossa uusi aika ei ole vielä koettanut, eivätkä uuden järjestyksen rakenteet ole vielä selväpiirteisiä. Tilanne mahdollistaa mutta myös velvoittaa kokonaisvaltaiseen uudelleenajatteluun.*

Kulttuuripolitiikan kehittämisessä eivät enää toimi vanhojen rakenteiden hienosäädöt tai hallituskautiset työryhmät tai ikuisuusaiheiden kuljettaminen tiekartasta toiseen. Tarvitsemme uutta systeemistä ajattelua ja rohkeita rakenteita uudistavia ratkaisuja, varautumisen ohella kokonaisvaltaista uudistumista sekä uskallusta toimeenpanna ja rohkeutta tehdä valintoja. Meidän on vahvistettava rakenteita ja päästävä siiloutuneesta pienten toimijoiden säleiköstä strategisempaan kehittämiseen ja vahvempiin rakenteisiin, yhteiseen tahto- ja tavoitetilaan. Diversiteetin tulee elää sisällöissä ja muodoissa, ei niinkään hallinnossa ja tukirakenteissa.

Toimintojen päällekkäisyyksiä on purettava muun muassa kansainvälistymisen osalta ja pyrittävä vahvempaan yhteistyöhön ja rakenteeseen pistemäisten tekojen sijaan.

Meidän on hyväksyttävä se, että muutokset aiheuttavat pelkoa ja vastarintaa. Uudistuminen on tehtävä vahvassa vuorovaikutuksessa taiteen kentän kanssa, mutta myös yleisöjä kuunnellen. Taide tuntuu osasta kanssa eliitin luksukselta niin kauan, kun emme yritä ymmärtää ja käydä keskustelua heidän kanssaan, jotka eivät taidetta kuluta. Tavoite on, että myös he kokisivat taiteen vapaudekseen.

Kansanedustaja Timo Harakka luetteli omassa puheenvuorossaan eduskunnan kulttuuripoliittisen selonteon lähetekeskustelussa 19.2.2025 yhteisöjä, jotka putosivat vuonna 2025 Taiteen edistämiskeskuksen toiminta-avustukselta. Hän jätti sanomatta, että virasto paitsi joutui pudottamaan 26 yhteisöä toiminta-avustukselta, myös nosti 18 uutta yhteisöä toiminta-avustukselle. On totta, että Taiken jakamiin harkinnanvaraisiin avustuksiin kohdistui lähes 5 miljoonan euron leikkaus. Se ei kuitenkaan yksiselitteisesti perustele ratkaisuja tai olisi pakottanut pudottamaan näin montaa yhteisö tuelta, virasto olisi myös voinut suomalaiselle kulttuuripolitiikalle tyypillisesti ”juustohöylätä”.

Ratkaisun pohjana oli viraston asiantuntijatyöhön pohjautuva strategia, jossa päätöksiä määrittivät selkeät kriteerit ja viraston lakisääteisen tehtävän ohjenuora taiteen ja kulttuurin edistämisestä: sen arvioinnista, mikä nykyisessä toimintaympäristössä edistää vapaata suomalaista taide- ja kulttuurikenttää ei vain pelasta

Taike on lähtenyt rohkeaan kulttuuripolitiikan kehittämiseen omalla avustus- ja asiantuntijatyöllään. Taiken strategia ei kuitenkaan yksin riitä. Tarvitaan kokonaisvaltaista yhteistyötä ja strategista kokonaisajattelua kaikkien rahoittajatahojen tähden. Osana tätä on löydettävä myös konkreettisia mekanismeja uusien yksityisten investointien syntymiselle. Taiteen ja elinkeinoelämän liitto ei voi typistyä vaan luovan talouden yrittäjyydeksi vaan tarvitsemme taiteeseen investoimisen osaksi elinkeinoelämän ekosysteemejä.

TaitTurvataan luovien sisältöjen tekijöille reilut pelisäännöt ja tasavertaiset neuvotteluasetelmat. Tekijänoikeuksien suoja on varmistettava myös tulevaisuudessa. Vaikka suurin osa sisällöistä jaetaan ketterästi digitaalisilla alustoilla, kyse on omaisuudesta, jota ei voi käyttää ilman asianmukaisia lupia ja korvauksia. Sääntely on pidettävä ajan tasalla suhteessa teknologian kehitykseen, kuten tekoälyn kehitykseen ja käytön yleistymiseen

2.3. Kulttuurivirastosta vahva itsenäinen poikkihallinnollinen toimija

Ikuisuuskysymykseksi vakiintuneen poikkihallinnollisen kulttuuripolitiikan heikkouteen ratkaisu löytyy OKM:n virastorakenteen uudistamisesta.

Taiteen edistämiskeskuksen (Taiken) ja Kansallisen Audiovisuaalisen Instituutin 1.1.2026 muodostavalla virastolla (josta tässä käytetään termiä ”Kulttuurivirasto”) tulee olla selkeä rooli kulttuuripolitiikan kehittämisessä. Esimerkkiä tulisi hakea vaikkapa Migrin tai Rajavartiolaitoksen roolista. Kulttuurivirastoa tulee käyttää vahvasti asiantuntijaelimenä ja ministeriön kanssa tasavahvana kulttuuripolitiikan kehittäjänä pelkän toimeenpanoelimen sijaan. Tämä tarkoittaa vahvaa valtakunnallista roolia (muun muassa valtakunnallista valtaa), monihallinnollisena rakenteena vakiintumista ja taiteen kansainvälistymisen katto-organisaation asemaa.

Viraston luontaisesti monihallinnollista, rakennetta tulee nyt rakentaa selonteossa hahmoteltujen yhteisten tavoitteiden linjassa. Siitä tulee rakentaa poikkihallinnollisuutta ylläpitävä ja kehittävä toimija. Kulttuuriviraston tulee solmia yhteistyörakenteet eri hallinnonalojen keskeisten toimijoiden kanssa (esim. TEM/Business Finland/HVK, STM/THL, LVM/Traficom, UM/maakuvayksikkö/ulkomaankauppa, Suomen Akatemia).

Kulttuurivirastoa tulee käyttää vahvasti asiantuntijaelimenä ja lainsäädäntöön vaikuttajana – ministeriön kanssa tasavahvana kulttuuripolitiikan kehittäjänä pelkän toimeenpanoelimen sijaan.

Kulttuuriviraston tulee käynnistää yhteistyössä toiminta-avustusta saavien yhteisöjen sekä säätiöiden, Business Finlandin ja keskeisten rahoittajakaupunkien kanssa muutoksen johtamiseen ja ennakointiin keskittyvän toimintamalli. Sen avulla vahvistetaan avustusta saavien yhteisöjen rahoituspohjaa, laajennetaan yleisöpohjaa ja luodaan edellytyksiä toimijoiden yhdistymiselle ja yhteistyölle.

Tulevaisuuden ennakointi yhteiskunnallisten muutosvoimien sekä kulttuurin kentän trendien ja heikkojen signaalien avulla tulee olla olennainen osa viraston toiminnansuunnittelua. Virasto tekee osana toiminnansuunnittelua laadukasta tulevaisuuden ennakointia, joka perustuu osuvalle ja vaikuttavalle tuotetulle tiedolle, jonka tuotannossa on käytetty sopivia menetelmiä.

2.4. Rahoituksen uudelleenjako, vastuunjako ja monikanavaisuus

Taiteen julkista rahoitusta tarvitaan, jotta turvataan moniarvoisuus ja alueellinen yhdenvertaisuus. Sitä tarvitaan myös, jotta turvataan riskinottokyky ja uudenlaisen ajattelun mahdollisuus. Yksittäisillä taiteilijoilla ei tule olla yhteiskunnallista tulosvastuuta, mutta riittävän laaja ja laadukkaan taiteen rahoitus turvaa sen, että yhteiskunta säilyttää uudistumisen ja uudelleenajattelun kykynsä. Silloin taiteen kokonaisrahoituksella on yhteiskunnallinen tehtävä ja vastuu. Taiteen laatu tarkoittaa kykyä puhutella ja kohdata.

- Valtionavustustoimintaa tulee uudistaa rohkeasti siten, että se tunnistaa ja tukee taidekentän muutoksia ja mahdollisuuksia. Sitä pitää kehittää entistä enemmän ennakoivaan ja muutosta tukevaan suuntaan.
- Taiteilija-apurahajärjestelmää tulee kehittää pitkäjänteisesti muutenkin kuin yhdistelmävakuutuksen kehittämisen osalta. Muun muassa valtion taiteilija-apurahan taso tulee nostaa mediaanitulon tasolle. Apurahansaajien sosiaaliturvan vahvistamiseksi pitäisi selvittää apurahojen työttömyysvakuuttamista ja sen kustannuksia. Apurahatyöskentely tulisi rinnastaa tältä osin palkkatyöhön ja sen tulisi mahdollistaa ansiosidonnainen työttömyyspäiväraha.
- Turvaavan ja uudistavan rahoituksen välillä pitää olla julkilausuttu työnjako ja resurssisuhde
- Taiteen rahoituksen tulee olla jatkossa vahvemmin kumppanirahoitusta, jossa valtion rahoitus tuo myös muita investointeja taiteeseen. Nykyisellä nollasummapelillä ei pääse koskaan laajenevaan kenttään kohti laajenevia markkinoita
- Taiteen rahoituksessa on uskallettava tehdä rohkeita ja rehellisiä vaikuttavuusarvioita, ei retoriikkaan vaan realistiseen toiminnan vaikuttavuuteen perustuen. Esimerkiksi lasten ja nuorten taideosallistumiseen investoimisen tulee olla yksi prioriteeteista mutta on uskallettava aidosti arvioida sitä, millainen toiminta aidosti vaikuttaa lasten ja nuorten taidesuhteen kehittymiseen ja tavoittaa myös ne, joilla ei muuten ole luontaista pääsyä taiteen ja kulttuurin piiriin.
- Taidetta tulee jatkossakin resursoida myös muilla hallinnonaloilla silloin, kun sen merkitys on selkeästi alaa edistävä.
- Taiteen julkisen tukemisen arviointiin on tuotava myös kansalaisten ja kuluttajien näkemykset - ei siten, että se korvaisi ammattimaisen vertaisarvioinnin mutta siten, että tietty osa taiteen rahoituksesta perustuu myös kysyntään ja tarpeeseen.
- Kulttuuriviraston uusi toimikuntarakenne tulee tekemään taiteen rahoituksesta moniäänisempää, joustavampaa ja myös moninaisempaa. Uudella vertaisarviointimallilla pystymään rakentamaan kansainvälisiä arviointitapoja ja tukemaan ruohonjuuritason taiteen kansainvälistä näkyvyyttä
- Suomalaisesta taiteesta tulee tulevaisuuskestävä ja se voi kukoistaa ainoastaan, jos sille osoitetaan riittävä julkinen perusrahoitus. Tämä on edellytys selonteossa esitetyille muille tavoitteille ja niihin liittyville toimenpiteille. Toimenpideohjelmaan on laadittava konkreettinen tavoiteaikataulu kulttuuripolitiikan rahoituksen tason nostamisesta sekä monihallinnollisten toimenpiteiden toteuttamisesta. Myös tarvittaville rakenteellisille uudistuksille on osoitettava konkreettiset tavoitteet ja aikataulu

2.5. Taiteen valtakunnallisen saavutettavuuden turvaaminen

Taiteen, kulttuurin ja luovien alojen kehittämiseen on jo olemassa lainsäädännön ohjaamat kehittäjäroolit ja -vastuut. Elinvoimakeskukset kantavat toimialueillaan vastuun luovista aloista, alue- ja paikallishallinto kehittävät taidetta ja kulttuuria yhdessä Kulttuuriviraston kanssa. Yhtälö on mahdollista saada toimimaan, mikäli elinvoimakeskukset ja Kulttuurivirasto resursoidaan siten, että ne pystyvät vastaamaan tehtävään. Jokaiseen Elinvoimakeskukseen on resursoitava asiantuntija vastaamaan toimialueensa luovien alojen kehittämisestä.

Taide- ja kulttuuripalvelut ovat harvaan asuttujen alueiden elinvoiman viimesijaisia ylläpitäjiä ja säilyttäjiä. Maa- ja metsätalousministeriön harvaan asutuille kohdennetuilla resursseilla on saatu hyviä tuloksia siitä, kuinka kulttuuri voi toimia maaseudun elinvoiman ylläpitäjänä ja toivon luojana. HAMA-rahoituksen kaltainen rahoitusmalli, jonka edellytyksenä tulee olla toiminnan vakiinnuttaminen ja paikallisyhteisön sitouttaminen, tulee vakiinnuttaa osaksi taidepolitiikan keinovalikoimaa ja huomioida työnalla olevassa maaseutupoliittisessa selonteossa.

Kunnan ja valtion yhteistyötä ja vastuunjakoa tulee selkeyttää. Kulttuurivirastolle tulee luoda keskusviraston rooli yhteistyössä kunnallisiin ja alueellisiin toimijoihin tämän varmistamiseksi. Alueellista kulttuuripolitiikkaa ei voi jatkossa kehittää yhdellä mallilla tai tasapäistämällä. Alueellisilla erityispiirteillä ja realistisella tilannekuvalla tulee olla vahva vaikutus alueellisen kulttuuripolitiikan suuntaamiseen ja muotoiluun.

Kulttuurisen moninaisuuden merkitysestä tulee tehdä myös alueellisen kulttuuripolitiikan voimavara. Tämän näkökulman hahmottaminen suomalaisessa kontekstissa voisi tuoda esille yllättäviäkin alueellisia erityisyyksiä ja näkymiä suomalaisen kulttuurin sisäänrakennettuun, joskin näkymättömään moninaisuuteen.

2.6. Sääntely pidettävä ajan tasalla suhteessa teknologian kehitykseen.

Luovien sisältöjen tekijöille tulee taata reilut pelisäännöt ja tasavertaiset neuvotteluasetelmat myös digitaalisissa toimintaympäristöissä. Tekijänoikeuksien suoja on varmistettava myös tulevaisuudessa. Sääntely on pidettävä ajan tasalla suhteessa teknologian kehitykseen, kuten tekoälyn kehitykseen ja käytön yleistymiseen. Reagointi digitaaliseen murrokseen ei voi olla loputonta tulipalojen sammuttelua vaan siihen tulee saada jatkuvuutta ja ennakointia.